

wanted Hope Hall to be a recuperative setting to prepare the former prisoners for success in the outside world. The article can be used in teaching students the relevant disciplines, building theoretical and practical foundations of patronage.

Key words: *prisoner, released, prison, prison charity, postpenitentiary patronage, House of Hope, Prison League.*

УДК 37.035.3(477) «ХХ»

М. В. Хемій

Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка

ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ З ОБСЛУГОВУЮЧИХ ВИДІВ ПРАЦІ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

Здійснено історико-педагогічний аналіз особливостей вивчення обслуговуючих видів праці в другій половині ХХ століття. Розглянуто основні чинники, що впливають на дидактичні особливості формування змісту трудового навчання загалом та на обслуговуючі види праці зокрема. Визначено та узагальнено основні позитивні та негативні ознаки змісту обслуговуючих видів праці в той час. Проаналізовано минулий вітчизняний досвід, що є важливим кроком у формуванні змісту освіти, оскільки основні фактори, які впливають на цей процес, дещо схожі з тими, що були у другій половині ХХ століття; на них впливає економічне та політичне становище, соціальна та виробнича спрямованість держави.

Ключові слова: *зміст, програма, загальноосвітній заклад, знання, «Домоводство», обслуговуюча праця, розподіл, наука, трудове навчання, виробництво.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах відбувається зниження статусу трудового навчання й обслуговуючих видів праці зокрема, причиною цього є використання застарілого матеріально-технічного та науково-методичного забезпечення. Не менш важливою передумовою розвитку трудового навчання загалом, і обслуговуючих видів праці зокрема, є вивчення та критичний аналіз минулого вітчизняного досвіду з метою виокремлення в ньому тих елементів, які можуть бути застосовані в сучасній системі трудової підготовки.

У процесі трудового навчання в учнів формується значний обсяг знань і вмінь у галузі технології, художнього ремесла, легкої промисловості, техніки й організації виробництва. Проте швидкий розвиток сучасного суспільства, розвиток науки, техніки і народного господарства вимагає від школи значно підняти рівень загальноосвітніх знань і вмінь, а це означає, що й зміст навчання, підходи до його реалізації й сама система трудової освіти також має змінюватися, удосконалюватися та йти в ногу з часом

Дослідження дидактичних особливостей змісту трудового навчання, важливий крок для подальшого його розвитку, проте при цьому потрібно враховувати всі об'єктивні умови сучасного виробництва та психолого-педагогічні аспекти засвоєння знань і вмінь дітьми.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми змісту програми з трудового навчання та його вдосконалення відображені в наукових працях учених-педагогів: І. В. Васильєва, А. Вихруща, В. Гусєва, С. Дем'янчука, Н. Калініченко, В. Оржеховської, Н. Слюсаренко, Т. Сороки, Д. М. Тарнопольського, Д. Тхоржевського, Г. Терещука та ін. У кожного з дослідників є своя точка зору для пояснення сутності змісту програм з трудового навчання, але в більшості міркувань і тверджень зміст навчального предмета, передусім, визначається як система знань, умінь і навичок, певним чином систематизованих.

Мета статті – дослідити дидактичні особливості змісту трудового навчання з обслуговуючих видів праці в Україні (друга половина ХХ століття)

Виклад основного матеріалу. Ретельного дослідження потребує проблема вдосконалення змісту освіти та оптимізації його в сучасних умовах. Вивчення попереднього досвіду – це один із головних кроків у вирішенні даного питання. Тому метою даної статті є аналіз дидактичних особливостей формування змісту програм із трудового навчання загалом та обслуговуючих видів праці зокрема.

Під поняттям «навчальний предмет» розуміють єдність двох таких понять, як «зміст» і «процес», тому говорити про вдосконалення змісту неможливо без визначення особливостей самого процесу оволодіння змістом навчання.

Зміст освіти в середній загальноосвітній школі потребує єдності та взаємозумовленості знань і вмінь із різних навчальних дисциплін. Тому в змісті предмета «Трудове навчання» має бути стабільна частина для забезпечення міжпредметних зв'язків з основами наук і, природно, варіативна частина для забезпечення й конкретної предметної діяльності учнів, яка визначається відомими вже умовами [1, 4].

У школах, дитячих позашкільних закладах, на базових підприємствах та в установах, на будівельних майданчиках, у майстернях сільгосптехніки є можливості для залучення школярів до продуктивної праці по виготовленню виробів і деталей, ремонту їх, профілактиці тощо. А для цього, насамперед, потрібні знання й уміння з матеріалообробки, машинознавства, електротехніки [1, 4].

Програма як для сільських шкіл, так і для міських уже в 5–9 класах передбачала гендерний поділ навчання (чоловічі й жіночі спеціальності та професії). На уроках обслуговуючої праці дбали про виховання майбутньої жінки, хатньої робітниці, яка б знала всі тонкощі господарювання. Відповідно до вище зазначеного складали зміст навчальних дисциплін трудового спрямування, які учениці вивчали у школі та міжшкільному навчально-виробничому комбінаті, та обирали форми, методи й засоби трудової підготовки.

Цей фактор став для вчителів із обслуговуючих видів праці дещо проблемним, оскільки постало питання вибору змісту і форми навчання.

У школах Української РСР у 1964–1965 рр. було введено в зміст програми курс «Домоводство», і важливу роль тут відігравав розділ «Крій та шиття», на нього було передбачено найбільшу кількість годин: у 5 класі – 51 %, у 6 – 40 %, у 7 – 49 % від загальної кількості годин на весь курс [2, 51].

Коли в програму було введено розділ «Крій та шиття», то малось на увазі не лише вчити учнів шити й виконувати сам процес шиття виробів. Вважали, що обмірювання фігури (знімання мірок), рисування викройок, а потім моделювання по цій основі нескладних фасонів із журналу мод сприятиме розвитку технічної грамотності та просторових уявлень учнів, розвитку їх конструктивних здібностей, допоможе розвивати логіку мислення. Необхідність додержуватися певної послідовності під час шиття виробу (технології) привчатиме учнів до вміння планувати свою роботу, а додержання правил безпеки — до спостережливого і вдумливого користування інструментами, пристроями, машинами й механізмами [2, 52].

Включення в шкільні програми з трудового навчання в VII–VIII класах поняття «суспільно корисна продуктивна праця» змушує більш активно долучати учениць до продуктивної праці в процесі вивчення обслуговуючих видів праці. Організувати його можна як на базі вивчення розділу обробки тканин, так і при вивченні елементів машинознавства й електротехнічних робіт.

Вирішуючи питання про зміст суспільно корисної, продуктивної праці з обробки тканин, слід, передусім, уточнити ті знання і вміння школярів, які вони отримують у процесі вивчення цього розділу.

У V класі дівчата вивчають швейну машину з ножним приводом, виконують на ній подвійні і запошивний шви, виготовляють викрійки білизняних виробів, вчать кроїти й шити сорочку, обробляти зрізи, виконувати підкрійну та косу обшивки, визначати якість готових виробів.

У VI класі учениці освоюють прийоми роботи на швейній машині з електричним приводом, знайомляться з властивостями шерстяних і шовкових тканин, набувають уміння закріплювати строчку зворотним ходом машини, виконують накладний і разстрочний шви, набувають уміння кроїти й шити найпростіші поясні вироби. Якісно засвоєні знання й уміння вже в цих класах дають можливість залучати школярів до найпростіших видів продуктивної праці з обробки тканин [2, 75].

Якщо в школі не було змоги забезпечити учнів об'єктами продуктивної праці під час вивчення основної частини програми, то вчитель мав можливість вибрати варіативну частину програми.

Правильна організація занять з обслуговуючих видів праці давала дівчатам можливість здобувати теоретичні та практичні знання на фабриках та заводах з легкої промисловості, у ательє для пошиття одягу, гуртках з рукоділля під час виготовлення виробів для побуту.

Варіанти програм можна адаптувати для певної місцевості кожної республіки і навіть окремих областей чи районів. Вони визначаються такими факторами: переважання районованих культур (для сільської місцевості), напрями розвитку місцевої промисловості, заняття населення художніми народними промислами, переважання в регіоні підприємств хімічної, електротехнічної чи інших галузей народного господарства. З огляду на різноманітність об'єктів продуктивної праці для школярів у процесі трудового навчання структура змісту програм має забезпечувати єдність формування політехнічних знань і вмінь з виробничою діяльністю учнів на всіх заняттях з трудового навчання [1, 4].

Найефективнішою для виконання поставленого завдання є програма з такою структурою змісту, яка дає змогу навчати учнів обробних операцій на початковому етапі навчання в технологічній послідовності обробки конкретного матеріалу з подальшим наближенням до виробничих процесів, але з урахуванням закономірностей формування знань і практичних трудових умінь [1, 4].

Слід також зазначити, що в 70-ті роки ХХ ст. зміст програм із трудового навчання, за якими навчалися учениці загальноосвітніх шкіл України, майже не враховував національних особливостей. Наприклад, у програмах для 4–8 класів міських і сільських шкіл, виданих відповідно в 1970 та 1971 роках, є лише згадка про українські народні вишивки та технологію їх виконання [5, 262].

У 70–80-ті роки ХХ століття у школах республіки продовжували запроваджуватися нові програми з трудового навчання та відбувалася подальша диференціація змісту цієї навчальної дисципліни.

Унаслідок зазначеного, трудове навчання хлопців і дівчат суттєво відрізнялося, а у програмах трудового навчання для міських і сільських шкіл був наявний чіткий розподіл видів робіт для кожної статі (табл. 1) [3, 86].

Дівчата, учениці 4–8 класів, не вивчали розділ «Елементи механізації і технології обробки деревини», а хлопці – розділ «Обслуговуюча праця». Інші розділи («Елементи механізації і технології обробки металів і пластмас», «Початкові елементи електротехніки», «Технічне моделювання і конструювання», «Сільськогосподарська праця») вивчали всі учні.

Кількість годин, які відводили на вивчення дівчатами окремих розділів програми в міських і сільських школах, була різною. Так, у сільських школах порівняно з міськими була значно збільшена кількість годин на вивчення ученицями розділу «Сільськогосподарська праця», а на вивчення розділів «Елементи механізації і технології обробки металів і пластмас» та «Обслуговуюча праця» – відповідно зменшена [2, 67].

Таблиця 1

**РОЗПОДІЛ ГОДИН ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В 4–8 КЛАСАХ МІСЬКИХ ШКІЛ
ЗА ВИДАМИ РОБІТ**

Види робіт	5 клас		6 клас		7 клас		8 клас	
	хх	дд	хх	дд	хх	дд	хх	дд
Елементи механізації і технології обробки деревини	22	-	22	-	22	-	-	-
Елементи механізації і технології обробки металів і пластмас	20	20	20	20	20	20	24	24
Початкові елементи електротехніки	8	8	8	8	8	8	34	34
Технічне моделювання і конструювання	8	4	8	4	8	4	10	10
Обслуговуюча праця	-	26	-	26	-	26	-	-
Сільськогосподарська праця	10	10	10	10	10	10	-	-
Всього	68	68	68		68	68	68	68
Навчально-виробнича практика (годин на рік):								
✓ - на роботу в майстернях;		-	12	-	24	-	-	-
✓ - на сільськогосподарську працю;	9	9	12	12	24	24	-	-
✓ - на обслуговуючу працю.	-	9	-	12	-	24	-	-
Всього	18	18	24	24	48	48	-	-

У 80-ті роки ХХ ст. ситуація дещо покращилася. У програмах із трудового навчання, виданих у 1986 році, хоч і немає термінів: «українська», «національна» тощо, які позначали б приналежність навчального матеріалу до національної культури, але вони містять цікаву варіативну частину. Вона складається з таких варіантів: «Елементи палітурної справи», «Заготівля продуктів», «Кулінарні роботи», «Вузликове плетіння в техніці макраме», «Художня обробка деревини у відповідності до традицій місцевих народних промислів», «Художня обробка металу у відповідності до традицій місцевих художніх промислів», «Художня обробка тканини у відповідності до традицій місцевих народних художніх промислів», «Виготовлення та оздоблення виробів в'язанням», «Озеленення території населених пунктів». Це свідчить про намагання через зміст трудового навчання передати учням інформацію про найбільш суттєві досягнення декоративно-ужиткового мистецтва, ознайомити школярів з основними видами діяльності, якими традиційно займалося населення України [5, 265].

Досягти цієї мети можна було й за рахунок вибору адміністрацією школи спільно з учителями одного або кількох варіантів (для кожного класу свій варіант) організації трудового навчання дівчат. При цьому виходили з наявної матеріальної бази, кваліфікації вчителів та промислового оточення школи [5, 265].

Новою програмою з трудового навчання учнів 5–7 класів (1986 р.) передбачалося три варіанти стабільної частини: перший – для хлопців і дівчат, другий – для дівчат, третій – для хлопців.

За першим варіантом програми не було гендерного поділу, тому при виборі об'єктів праці та норм часу вчителі враховували даний аспект.

За другим – дівчата навчалися окремо від хлопців, що створювало широкі можливості для підбору більш складних об'єктів праці, які були до вподоби представницям жіночої статі. Якщо в першому варіанті передбачено вивчення всіх запропонованих у програмі матеріалів, то у другому – вилучено тему «Ручна і механізована обробка деревини» та збільшено кількість годин на вивчення дівчатами тем «Ручна і механізована обробка тканин» та «Робота з харчовими продуктами». Це пояснювали тим, що переважна більшість жінок працює у швейній і текстильній промисловості та сфері обслуговування [3, 2].

Разом із тим, кількість загальноосвітніх шкіл, які мали кабінети обслуговуючої праці, в 70-ті – на початку 80-х років ХХ ст. невпинно зростала. Збільшувалася й кількість справних швейних машин.

У другій половині 80-х років ХХ ст. ситуація кардинально змінилася, уроки обслуговуючої праці подекуди проводили з численними порушеннями (недостатнє унаочнення, незначна кількість роздаткового матеріалу, недотримання правил безпечної праці та програми з даної дисципліни тощо). У кабінетах обслуговуючої праці не велася необхідна документація (журнали для інструктажів з техніки безпеки, перспективні плани доукомплектування кабінетів їх паспорти), а також бракувало картотек, стендів, виставок тощо [6, 292].

Починаючи з 1990–1991 років для ознайомлення з національною культурою та традиціями декоративно-ужиткового мистецтва вчителі на уроках обслуговуючої праці використовували твори В. Білецької «Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация», Г. Стельмашук «Український одяг XVII – початку XIX ст. в акварелях Ю. Глаговського», «Традиційні головні убори українців» тощо. Ученицям повідомляли історичні відомості про розвиток художньої творчості людства, навчали їх основним прийомам плетіння з рослинного матеріалу, макраме, вишивки, інших видів декоративно-ужиткового мистецтва [6, 293].

У 90-ті роки ХХ ст. з програм трудового навчання для дівчат виключено розділи «Обробка деревини» та «Обробка металів», що вивільнило час та, зокрема, створило додаткові можливості для вивчення ученицями різних видів декоративно-ужиткового мистецтва. Значні можливості для цього мало також профільне навчання учнів [6, 294].

Дослідження й аналіз дидактичних принципів формування змісту програм із трудового навчання (обслуговуючих видів праці), у загальноосвітніх школах України в другій половині ХХ століття, може дати

можливість для створення нових більш досконалих і оптимальних, з урахуванням особливостей розташування навчального закладу, його матеріально-технічної та науково-методичної бази.

Висновки. Аналізуючи сучасні особливості формування змісту освіти, варто зазначити, що, як і в другій половині ХХ століття, на них впливає економічне та політичне становище, соціальна та виробнича спрямованість держави. Сучасні реалії є досить жорсткими і вони ставлять учителів у певні межі. Ураховуючи соціально-політичний стан України не можна стверджувати, що науково-методична та матеріально-технічна база загальноосвітніх шкіл відповідає загальноприйнятим нормам, тому це не дає можливості вчителю організувати урок на достойному рівні, а, як наслідок, забезпечити якісне засвоєння змісту трудового навчання та обслуговуючих видів праці. Тому можна припустити, що єдиним виходом із ситуації є вирішення економічного питання недофінансування шкіл та оновлення їх матеріально-технічної бази.

Досконале вивчення дидактичних особливостей формування змісту трудового навчання загалом та обслуговуючих видів праці зокрема в Україні в другій половині ХХ століття дасть можливість уникнути допущених у минулому помилок та врахувати позитивні сторони проблеми при створенні нових програм та способах їх реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мадзігон В. М. Удосконалення змісту програм з трудового навчання (IV–VIII класах) : Методика трудового обучения / В. Мадзігон // Радянська школа. – 1984. – № 17. – С. 2–7.
2. Мартинова О. С. Вивчення розділу «Крій та шиття» на уроках Домоводства в VII класі: Методика трудового обучения / О. Мартинова // Радянська школа. – 1984. – № 14. – С. 51–59.
3. Програми трудового навчання учнів IV–VIII класів (для міських шкіл). – К. : Рад. школа, 1970. – 88 с.
4. Програми трудового навчання учнів IV–VIII класів (для сільських шкіл). – К. : Рад. школа, 1971. – 96 с.
5. Слюсаренко Н. В. Етапи становлення та розвитку трудової підготовки дівчат у школах України / Н. В. Слюсаренко // Збірник наукових праць. Педагогічний альманах / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. / Південноукр. регіон. ін-т післядиплом. освіти пед. кадрів. – Херсон, 2010. – Вип. 5. – С. 285–294.
6. Слюсаренко Н. В. Становлення та розвиток трудової підготовки дівчат у школах України кінця ХІХ – ХХ століття : монографія / Н. В. Слюсаренко. – Херсон : РІПО, 2009. – 456 с.

РЕЗЮМЕ

Хемий М. В. Дидактические особенности содержания трудового обучения обслуживающим видам труда в Украине (вторая половина XX века).

Осуществлен историко-педагогический анализ особенностей изучения обслуживающих видов труда во второй половине XX века. Рассмотрены основные факторы, влияющие на дидактические особенности формирования содержания трудового обучения в целом и на обслуживающие виды труда в частности. Определены и обобщены основные положительные и отрицательные признаки содержания

обслуживающих видов труда в то время. Проанализирован прошлый отечественный опыт, который является важным шагом в формировании содержания образования, так как основные факторы, влияющие на этот процесс несколько схожи с теми, что были во второй половине XX века на них влияет экономическое и политическое положение, социальная и производственная направленность государства.

Ключевые слова: *содержание, программа, общеобразовательное, знания, «Домоводство», обслуживающий труд, распределение, наука, трудовое обучение, производство.*

SUMMARY

Hemij M. Didactic features of the contents of labor training with the serving types of labour in Ukraine (second half of the twentieth century).

The article analyzes the content of the labor training with the serving types of labour in Ukraine in the second half of the twentieth century.

An important prerequisite for the development of labor education in general, and serving types of labour, including study and critical analysis of past domestic experience with the aim of isolating it those elements that can be applied in the modern system of labor training.

Research of the content of labor studies is very difficult, because on the one hand, we must consider all and objectively. In conditions of a modern production, on the other hand, it is equally important to consider all the psychological and pedagogical aspects of learning and skills of children.

Problems of the content of the program of labor training and its improvement are reflected in research works of researchers-teachers: I. Vasilieva, A. Vyhruscha, V. Gusev, S. Demianchuk, N. Kalinichenko V. Orzhehovskoyi, N. Slyusarenko, T. Soroka , D. M. Tarnopolsky, J. Thorzhevskoho, G. Tereshchuk and others. Each researcher has his own point of view to explain the nature of the content of programs of labor training, but most arguments and assertions of school subject content are primarily defined as a system of knowledge and skills systematized in a certain way.

Options of program were specific to each republic and even individual regions or districts. It is stressed that the variety of objects of productive work for students in the content structure of labor studies programs should ensure the unity formation of polytechnic knowledge and skills with the production activities of students in all classes of labor training. Good for the task is a program with a structure of content that enables to teach students finishing operations in the initial phase of training in the technological processing sequence of specific material followed the approach to production but with the patterns of knowledge and practical employment skills.

Careful research on the problem of education content and the ways of its optimization in modern conditions is needed. The study of previous experience is one of the major steps in this direction.

Research and analysis of the content of programs of labor training (service types of labour) in secondary schools of Ukraine in the second half of the twentieth century, can give the opportunity to create new, more sophisticated and optimal, allowing for the location of the school, its technological and scientific method framework.

Key words: *content, software, general knowledge, "Home Economics", serving types of labor, distribution, science, labor training, production.*